

в пригоді. Замість битися з англійцями, вивчимо їхню мову. Так ми зрозуміємо, що білі люди кажуть, тож зможемо змусити їх до переговорів».

Зулуси з білими воювали. Коса грали з ними в шахи. Довгий час особливого успіху не здобували ні ті, ні інші, й кожен звинувачував другого в тих проблемах, які створили не вони. Накопичувалася злість. Десятиліттями це почуття тримав у вузді спільний ворог. Потім апартеїд скасували, Мандела вийшов на свободу, і чорна Південна Африка почала воювати між собою.

---

1. БІЖИ!

Іноді в масштабних голлівудських фільмах показують, як хтось у запалі погоні стрибає на ходу з машини, чи його звідти викидають. Людина падає на землю і трохи котиться. Потім зупиняється, встає й обтрушується – мовляв, подумаєш, дрібниця. Щоразу, коли я таке бачу, то думаю: «Так не буває! Якщо викидають на ходу з машини – це дуже боляче».

Мені було дев'ять років, коли мати викинула мене на ходу з машини. Сталось це в неділю. Я пам'ятаю, що то була неділя, тому що ми поверталися додому з церкви, а в моєму дитинстві по неділях неодмінно їздили до церкви. *Ніколи* не пропускали. Моя мати була – і досі лишається – глибоко релігійною людиною. Відданою християнкою. Як і тубільці багатьох інших країв світу, чорні південноафриканці перейняли релігію колонізаторів. Ну тобто як «перейняли» – їх до цього змусили. Білі люди до місцевого населення ставилися суворо. «Моліться Ісусу Христу! – наполягали вони. – Він вас спасе». На що місцеві жителі реагували так: «Що ж, нас і правда потрібно спасати – причому від вас, але зараз про це не будемо. Тому спробуймо – ану оцей Христос нам і pomoже».

Уся моя родина дуже віруюча, але якщо мама була стовідсотковою християнкою, бабуся балансувала між офіційною релігією і народними віруваннями коса, звичними їй з дитинства,

спілкувалася з духами предків. Довго я не міг зрозуміти, чому стільки чорношкірих покинули давню віру й перейшли в християнство. Але що більше ми ходили в церкву і що довше я сидів там на лаві, то чіткіше розумів, навіщо нам християнство: якщо ти індіанець і поклоняєшся вовкам, то ти – дикун. Якщо ти африканець і поклоняєшся духам предків, то ти примітивна, другосортна людина. А коли білі люди поклоняються дядькові, який перетворив воду на вино, то це, ну, нормально.

У моєму дитинстві церква хоча б у якій-небудь формі була присутня чотири дні на тиждень. Ввечері у вівторок – молитовна зустріч. Ввечері в середу – вивчення Біблії. Ввечері в четвер – молодіжна церква. У п'ятницю й суботу ми були вільні (гріши – не хочу!). Потім у неділю ми йшли до церкви. Точніше, до трьох церков. До трьох – бо мама казала, що кожна церква дає нам щось інше. У першій радісно славили Бога. У другій глибоко аналізували Святе Письмо, що дуже любила мама. У третій церкві ми переживали страсті й катарсис – там воістину відчувалася присутність Святого Духа в людині. Суто випадково в ході катання туди-сюди між цими трьома храмами я звернув увагу на те, що в кожній був свій яскраво виражений расовий склад. Та, де раділи, – парафіяни були різних рас. Де розмірковували – білі. А там, де страсті й катарсис, – то була суто чорна церква.

Змішана церква – то була Біблійна церква Рема. Рема була з таких здоровенних, новітніх мегацерков у передмісті. Тамтешній пастор, Рей Макколі, колишній культурист, вирізнявся широкою усмішкою і енергійністю черлідера. Пастор Рей у 1974 році вийшов у фінал конкурсу «Містер Всесвіт». Посів третє місце. Перше того року здобув Арнольд Шварцнеггер.

Щотижня Рей виходив на сцену й робив усе можливе, щоб показати Христа крутим. Лави розташовувалися як на стадіоні,

а рок-бенд награвав новинки популярної християнської музики. Усі підспівували, а якщо хто не знав слів, то їх показували на здоровому екрані. По суті, це було таке собі християнське караоке. У мішаній церкві мені завжди було класно.

Біла церква називалася Роузбенк-Юніон і стояла в Сендтоні – дуже білому й багатому районі Йоганнесбурга. У білій церкві мені страшенно подобалося, бо на службу я там не ходив. Туди йшла мама, а я – в молодіжну частину храму, в недільну школу. Там ми читали всякі прикольні історії. Мені особливо подобалося про Ноя і потоп – це особисте, адже Ной мені практично однофамілець. Але також мені подобалося про Мойсея, який змусив море розступитися, і як Давид переміг Голіафа, і як Христос витурив міняйлів із храму.

Удома в нас популярну культуру не шанували. Мама категорично забороняла гурт Boyz II Men. Що це за пісні такі – як хлопець із дівчиною чогось-то там всю ніч? Ні, ні і ще раз ні. У нас такого не слухають. Я чув, як інші діти в школі співали «End of the Road», але уявлення не мав, що це. Звичайно, я чув про Boyz II Men, але насправді не знав, хто це такі. Єдина знайома мені музика була та, що в церкві, – піднесені, натхненні пісні, які славили Христа. Із кіно була та сама історія. Мама не бажала, щоб мою душу забруднювали фільми із сексом і насильством. Так що замість бойовиків у мене була Біблія. Моїм супергероєм був Самсон. Він був моїм Хі-Меном. Забив тисячу людей осячюю щелепою? Ну дає! Врешті-решт потім все переходить до того, що Павло пише листи всяким ефесянам і сюжет губиться – але Старий Заповіт і Євангеліє? Із цих сторінок я можу процитувати що завгодно з посиланням на розділ і вірш. У білій церкві щотижня були всякі ігри й вікторини за Біблією – і я всіх побивав однією лівою.

Потім — чорна церква. Завжди де-небудь була служба в якій-небудь чорній церкві, і ми побували в усіх. У тауншипі це зазвичай означало дійство надворі, у церкві в стилі «наметового відродження». Зазвичай ми їздили до бабусиної церкви, методистської конгрегації старого гарту, де п'ятсот африканських бабць у синьо-білих блузках притискали до грудей Біблії й терпляче пеклися під жарким африканським сонцем. У чорній церкві було важко, брехати не стану. Ні кондиціонерів, ні слів на екрані. І все тривало хтозна-скільки, мінімум тричотири години, що мене дивувало: у білій церкві служба була із годинку — буквально зайшли й вийшли, дякуємо, що завітали. А в чорній церкві я сидів, як мені здавалося, сто років і не розумів, чому час тягнеться так довго. «А може таке бути, що час справді зупинявся? А коли так — то чому в чорній церкві, а не в білій?» Врешті я розважив, що нам, чорним, потрібно більше часу перебувати з Богом, тому що нам важче живеться. «Я приходжу сюди набратися благодаті на тиждень», — казала мама. З її точки зору, що більше часу ми проводимо в церкві, то більше благодаті ми накопичуємо: приблизно як бонуси на карточку в «Старбаксі».

У чорній церкві була одна річ, яка рятувала ситуацію. Якщо дотерпіти до третьої-четвертої години служби — то можна побачити, як пастор виганяє з кого-небудь бісів. Одержимі починали бігати туди-сюди поміж лавами й волати щось незрозумілими мовами. Служки їх хапали, як вишибайли в клубі, й тримали. Пастор тоді брав одержимого за голову й трусив нею туди-сюди, вигукуючи: «Я виганяю цього духа іменем Ісуса

* За апартеїду в ПАР — «селище міського типу», призначене для тієї чи іншої небілої категорії населення. Сьогодні колишні тауншипи незрідка є районами великих міст (наприклад, часто згадуване тут Совето — це район Йоганнесбурга), але традиція такого називання зберігається. — Тут і далі посторінкові примітки перекладачки.

Христа!». Деякі пастори при цьому трусили сильніше, деякі лагідніше, але спільним було те, що вони не припиняли, аж доки біс тікав, а колишній одержимий безсило падав на сцену. Без падіння ніяк. Бо якщо людина не впала — значить, біс могутній і пастору треба братися до справи сильніше. Будь ти хоч півзахисником Національної ліги з американського футболу. Це не важливо. Пастор мав тебе повалити! Боже мій, ото було цікаво.

Християнське караоке, пригодницькі історії з бійками, люті зцілення вірою — як тут мені не любити церкву! Не подобалося мені те, скільки при цьому треба було їздити. Це був довгий і тяжкий шлях. Мешкали ми в Іден-парку, маленькому передмісті Йоганнесбурга. До білої церкви їхати було годину, до мішаної — ще сорок п'ять хвилин, а потім ще сорок п'ять до чорної на Совето. Потім, якщо цього було мало, то іноді в неділю ми ще їхали в білу церкву на особливу вечірню. Доїхавши додому, я просто падав у ліжку.

Конкретно та неділя, коли мене викинули з машини на ходу, почалася так само, як і всі інші неділі. Мама мене розбудила, зварила на сніданок вівсянку. Я помився, поки вона вдягнула мого меншого братика Ендрю, якому було дев'ять місяців. Потім ми вийшли до машини, але, коли всі нарешті пристебнулися й зібралися, машина чомусь не заводилась. У мами був такий старий, побитий яскраво-помаранчевий «фольксваген-жук», який вона купила майже за безцінь. Причиною такої ціни було те, що машина постійно барахлила й ламалася. По сьогодні я терпіти не можу вживаних машин. Причини майже всіх неприємностей у моєму житті можна простежити — і виявити в кінці ланцюжка вживану машину. Через вживану машину мене затримували після уроків за спізнення. Вживана машина змушувала нас «голосувати» на шосе. Також вживана

машина стала причиною, чому моя мама вийшла заміж. Якби «фольксваген» не барахлив, нам би не треба було шукати механіка, той би врешті не став маминим чоловіком і моїм вітчимою, який роками не давав нам життя й вистрілив мамі в потилицю, – тож я щоразу купую нову машину з гарантією.

Хоч як мені подобалося в церкві, але дев'ятигодинна їзда від змішаної церкви до білої, потім до чорної, потім знову до білої – це для мене було дещо забагато. У машині – нічого хорошого, а громадським транспортом це все тривало би вдвічі довше і вдвічі тяжче. Коли «фольксваген» відмовився заводитися, я подумки почав молитися: «Будь ласка, хай би ми лишилися вдома! Будь ласка, хай би ми лишилися вдома!». Потім поглянув убік, побачив мамине рішуче обличчя, як вона зціпила зуби, – і зрозумів, що попереду в нас довгий день.

– Ходімо на маршрутку, – сказала вона.

Мама в мене така само вперта, як і віруюча. Якщо вже щось вирішила – то все. Справді, зазвичай перешкоди (наприклад, якщо машина зламалася) змушують людину змінити плани, але в маму вони вселяли тільки ще більшу рішучість рухатися вперед.

– Це все Диявол, – сказала вона про машину, що вийшла з ладу. – Диявол не хоче, щоб ми йшли до церкви. Так що доведеться їхати маршрутками.

Щоразу, коли я не підтримував мамину християнську непохитність, то пробував якомога ввічливіше провести протилежний аргумент:

– Або навпаки, – сказав я тоді, – це Бог знає, що сьогодні нам *не треба* йти до церкви, от і зробив, щоб машина не завелася, а наша сім'я перепочила – адже навіть Бог відпочивав.

– Ні, це все Диявол, Треворе.

– Ні, тому що Христос головний, а тоді, значить, якщо помолитися, то машина заведеться. Ми молилися, а вона не заводилася, то, значить...

– Ні, Треворе! Іноді Бог ставить нам на шляху перешкоди, щоб бачити, як ми їх подолаємо. Наприклад, як було з Йовом. Це може бути випробування.

– Так! Може бути, мамо. Але ж і випробування може полягати в тому, чи готові ми прийняти те, що сталося, лишитися вдома і дякувати Господові за його мудрість.

– Ні. Це все Диявол. Іди перевдягнися.

– Ну мамо!

– Треворе! *Sun'qhela!**

«*Sun'qhela*» – слово багатозначне. Воно означає і «не підривай мій авторитет», і «не треба мене недооцінювати», і «тільки спробуй». Це одночасно і наказ, і погроза. Батьки-коса часто кажуть таке своїм дітям. Щоразу, коли я чув це слово, то розумів: розмову скінчено, і якщо я промовлю ще слово, то на мене очікує прочуханка.

На той час я ходив до приватної католицької школи під назвою Мерівейл-коледж. Я щороку був у школі чемпіоном із бігу, і мама щороку вигравала кубок серед мам із того самого. Чому? Тому що вона завжди ганялася за мною, щоб надавати мені по одному місцю, а я тікав. Так, як моя мама, ніхто не бігав. Вона була не з тих батьків, які кажуть: «Ану іди сюди, зараз я дам тобі прочуханки!». Прочуханка в неї була з безкоштовною доставкою. І кидалася вона влучно. Усім, що трапилося під руку. Якщо то був який-небудь крихкий предмет, то треба було його зловити й поставити. Якщо розіб'ється, то винен буду я і лупнів додасться. Якщо вона кидалася в мене вазою, я ловив

* Вимовляється приблизно як «сунґкела»: літера q позначає одну з форм клацання язиком у кількох південноафриканських мовах.